

**Тимошенко Віра Іванівна,**

головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

## **МАРГІНАЛЬНА СИТУАЦІЯ ЯК КРИМІНОГЕННИЙ ФАКТОР**

**Анотація.** Розглядається маргінальна ситуація як гранична, проміжна, перехідна для особистості або групи стосовно будь-якої соціальної спільноти. Визначаються причини та наслідки маргінальної ситуації, зокрема вона сприяє формуванню груп кримінальних маргіналів. Маргінальність є сприятливим середовищем для поширення злочинності. Маргінальна ситуація може бути криміногенним фактором.

**Ключові слова:** маргінал, маргінальність, маргінальна ситуація, протиправна поведінка, злочинність, деформація, особистість.

**Summary.** The marginal situation is considered to be an intermediate and transitional situation for the individual or group in relation to any social community. The causes and consequences of the marginal situation are identified. In particular, it contributes to the formation of groups of criminal marginals. Marginality is a conducive environment for the spread of crime. The marginal situation can be a criminogenic factor.

**Keywords:** marginal, marginality, marginal situation, illegal behaviour, crime, deformation, individual.

Актуальність дослідження маргінальної ситуації пояснюється об'єктивним станом соціальної структури українського суспільства, його постійними трансформаціями на фоні маргіналізації значної частини населення. Нині в Україні продовжується зміна еліт, поглиблюється економічна і соціальна нерівність, прискорюється деформація суспільної, групової та індивідуальної правової свідомості, формується особливий тип особистості з кризовою або катастрофічною свідомістю, разом з тим з'являються нові маргінальні групи населення. Обстановка невизначеності і невпевненості сприяє девіантній поведінці, вона є загрозою громадській безпеці.

Маргінали (лат. *margo* – межа, край; *marginalis* – той, що перебуває на краю) – особи, спосіб життя і світогляд яких не вписуються в рамки, прийняті в даному соціумі. Термін «маргінал» вперше було застосовано американським соціологом Робертом Парком у 20-ті роки ХХ ст. при вивченні мігрантів і переселенців, які не змогли узгодити свої звички з новим середовищем. Такі особи перебували на своєрідній межі між соціальними групами, прагнули повністю увійти до однієї з них. Р. Парк розглядав маргінала як особу, яка несе в собі культурний конфлікт, зіткнення різних груп, різних культур, різних цивілізацій [1].

Маргінальність зазвичай розглядають як стан невпевненості, невизначеності людини у світі, наслідок її невдоволення своїм становищем. Це особлива форма соціального життя індивіда (суспільної групи), вона негативно впливає на структуру суспільства і призводить до деформації традицій, моралі, соціальних орієнтирів і ціннісних установок, руйнування міжособистісних зв'язків, відчуження від ряду економічних, правових, політичних процесів, деформації сприйняття навколишньої дійсності і формування специфічного типу особистості маргінала. У результаті людина перестає бути активним, повноцінним членом суспільства, втрачає позитивний зв'язок з ним, тобто перебуває поза структурою.

Маргінальною ситуацією називають обстановку, що є граничною, проміжною, перехідною для особистості або групи стосовно будь-якої соціальної спільності. У маргінальній ситуації дві або більше культури переплітаються, об'єднуються або конфліктують (наприклад, традиційна культура якоїсь спільноти і кримінальна субкультура). Маргінальна ситуація розглядається як наслідок перебування людини у маргінальному статусі.

Маргінальна ситуація може бути викликана як соціально-економічними причинами, так і культурними змінами. Так, наприклад, вимушені мігранти потрапляють у ситуацію невизначеності, коли втрачаються наявні раніше суспільні зв'язки, змінюється стиль життя, виникає потреба пристосуватись до чужої культури, вирішувати соціально-економічні проблеми (знайти роботу, житло і т.п.).

Потрапляння в маргінальну ситуацію призводить до певних наслідків. Характер цих наслідків суттєво залежить від поведінки людини, яка перебуває у маргінальній ситуації. Маргінальна ситуація формує особливий «гібридний» тип особистості, що має певні характерні риси, а саме: загострена рефлексія і самосвідомість; критичне, скептичне, або навіть цинічне ставлення до навколишнього середовища, інших людей; релятивізм і невизначене світосприйняття; психологічна відчуженість; замкненість, апатія, внутрішня суперечливість. Маргінальність може проявлятися в різних формах, зокрема у вигляді девіації, яка є або деструктивною для самих членів спільноти, або виходить назовні у суспільство у вигляді насилья, некерованих дій. Потрапляння у маргінальну ситуацію сприяє деморалізації, суїциду, різним формам протесту [2].

Маргінальність виступає сприятливим середовищем для розвитку злочинності, а маргінальна ситуація прискорює цей процес, сприяє формуванню груп кримінальних маргіналів. Це можуть бути групи докримінальні, які характеризуються нестійкою поведінкою та нігілістичним ставленням до закону і правопорядку. Такі групи являють собою базу, на основі якої у подальшому формуються групи зі стійкою кримінальною спрямованістю, тобто повністю сформованими стереотипами протиправної поведінки. Сюди ж входять особи, які нерідко вчиняють злочини. На найнижчому ступені даної класифікації

кримінальних маргінальних груп стоять особи, що відбули кримінальне покарання, втратили соціально корисні зв'язки з родиною і знайомими, їх можна вважати «ізгоями» суспільства [3].

Дійовими особами маргінальної ситуації можуть бути не лише традиційні носії маргінальності (наркомани, алкоголіки, божевільні, волоцюги, асоціальні елементи), а й конформісти. У маргінальну ситуацію може потрапити навіть законотворчий громадянин (або група осіб), правова культура якого (яких) перебуває на високому рівні.

Маргінальна ситуація завжди виключно напружена, на практиці вона реалізується вкрай неоднозначно. Маргінальний статус потенційно є джерелом невротичних симптомів, важких депресій, деморалізації, індивідуальних і групових форм протесту [4]. Особливо небезпечною є маргіналізація колишніх співробітників правоохоронних органів і військовослужбовців, звільнених із збройних сил. Людина, що опинилась у маргінальній ситуації, певною мірою відгороджується від звичного для неї соціального середовища, перед нею постає необхідність зробити вибір щодо сценарію свого подальшого перебування в соціумі. Є два варіанти поведінки особи, яка потрапила у маргінальну ситуацію: активна і пасивна. У першому випадку людина чинить опір, намагається змінити ситуацію або вийти з неї, не порушуючи закон і загальноприйняті правила поведінки. Маргінальна ситуація може дати поштовх інтелектуальній, художній творчості, оновленню духовної історії людства. В іншому випадку людина не вживає ніяких заходів, щоб вийти з цієї ситуації, інтегрується в неї, вона змирилась і поглинається ситуацією, можливо опускається на саме дно, наприклад, вчиняє злочин.

Маргінальність загрожує стабільності і безпеці суспільства і держави. Адже маргінал перебуває на межі антисуспільної поведінки, нерідко прагне входити до антисуспільних об'єднань з нетрадиційною системою цінностей. Маргінальність є сприятливим середовищем для поширення злочинності, а маргінальна ситуація може бути криміногенним фактором.

Таким чином, факторами маргінальної ситуації є соціальні зміни і особистісні психологічні особливості людини. Маргінальність, маргінальна ситуація є результатом конфлікту із загальноприйнятими нормами, наявним суспільним ладом, це наслідок кризових тенденцій і трансформацій, загроза стабільності соціуму і правопорядку. Не у всіх випадках маргінальна ситуація надає людині можливість для «виходу» з неї, конструктивного вирішення проблеми. Але одна людина шукає законний вихід із ситуації, а інша – узгоджує свою поведінку із ситуацією, підлаштовуються під неї, або навіть використовує у своїх, не завжди законних інтересах. Нерідко людина потрапляє в маргінальну ситуацію саме завдяки своєму світогляду, низькому рівню правосвідомості. Адже одне лише усвідомлення ситуації певним чином вже змінює ситуацію, оскільки апелює до можливого діяння.

Який шлях людина обере – це залежить від багатьох факторів: від особистісних характеристик до зовнішніх обставин.

Держава має докладати зусиль для попередження стану, що сприяє маргіналізації суспільства, разом з тим і підвищенню рівня злочинності. Йдеться не лише про виявлення і нейтралізацію явищ і процесів, що обумовлюють вчинення і поширення окремих форм та видів злочинів, а й про врахування факторів, що впливають на формування антигромадських рис у певних категорій осіб, у тому числі психологічних факторів, що визначають той чи інший варіант поведінки людини у кожному конкретному випадку. Держава має дбати про визначення методики виходу із маргінальної ситуації. Чим більше держава самоусувається від виконання своїх функцій, тим більш сприятливі умови для формування маргінальної ситуації. Саме бездіяльність держави є основною детермінантою злочинності та маргінальної поведінки. Долати ж маргіналізацію суспільства слід перш за все економічним шляхом: підвищенням рівня життя народу, зниженням бідності, безробіття, розшарування суспільства на надбагатих і малозабепечених та бідних.

#### **Список використаних джерел**

1. Park R. E. Human migration and the marginal man. *The American Journal of Sociology*. 1928. Vol. 33. No. 6.
2. Заживихина Н.В. Характеристика маргинальной ситуации. URL.: <https://cyberleninka.ru/article/n/harakteristika-marginalnoy-situatsii>
3. Шалагинова Н. А. Социальная маргинальность как предпосылка девиации // *Философия права*. 2017. № 4 (83). С. 128–132. URL.: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-marginalnost-kak-predposylka-deviatsii>
4. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности: пер. П. С. Гуревич. М.: Республика, 1994. 447 с.

**Юзікова Наталія Семенівна,**

професор кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор юридичних наук, доцент

### **ДОВІРА ДО ІНСТИТУТІВ СУСПІЛЬСТВА У ФОРМУВАННІ МОТИВАЦІЇ ДО ПРИЙНЯТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ**

**Анотація.** У статті розглянуто проблему формування довіри до суб'єктів, що здійснюють запобігання злочинності. Визначені інструменти підвищення ефективності взаємодії соціальних інститутів, судових та правоохоронних органів, органів влади та управління з громадянськістю. Розглянуто вплив фундаментальних інститутів (релігії, родини, освіти, політичний інститут) на формування поведінки